

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ, ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Сотникова В.Є.

аспірантка,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ІДЕОЛОГЕМА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТРАНСПОЗИТИВНІЙ ЛІРИЦІ ВОЛОДИМИРА БАЗИЛЕВСЬКОГО

В. Базилевський використовує елементи біографій знакових постатей для конструювання авторського міфу про життя митця, або для підсилення вже сформованої в суспільстві оцінки творчого спадку особистості. Повернення у різних ліричних текстах до конкретних персоналій, повторювані характеристики та художні образ допомагають закріпити у свідомості реципієнтів усталений погляд на окремого митця. Транспозитивна лірика В. Базилевського є чудовим унаочненням побутування в українському комунікативному просторі ряду ідеологем, що утворилися внаслідок переосмислення життя і творчості митців.

Термін «ідеологема» належить М. Бахтіну, який сформулював наступне визначення: «ідеологема – це експлікація, спосіб репрезентації тієї чи іншої ідеології; формою її існування є слова, дії та будь-який знаковий матеріал» [6]. Філософський енциклопедичний словник за редакцією В. Шинкарука визначає ідеологему як назву ключового конструкту (елемента) будь-якої ідеологічної системи, це цінність, пов'язана із іншими винятково значущими цінностями, те, що є предметом віри і довіри [7, с. 234]. Тобто, ідеологемою вважаємо образ чи символ, наділений конкретним ідеологічним змістом, такий, що напряму асоціюється із певною ідеологією.

Уточнимо, що наведене твердження про транспозитивну лірику В. Базилевського як унаочнення побутування в комунікаційному просторі ідеологем літературного походження стосується не тільки

діячів української культури, а й представників світової культурної спадщини, чії твори слугують зразковими орієнтирами для наступників. Виникнення та функціонування ідеологеми залежить від контексту, в якому перебуває суспільство.

Особливе місце в транспозитивній ліриці В. Базилевського відведене постаті Тараса Шевченка, який є незаперечним авторитетом, культовою особистістю в культурному світогляді автора, прикладом для наслідування. Саме тому біографія митця та його творчі напрацювання є невичерпним джерелом для поетологічних текстів В. Базилевського. Постать Т. Шевченка стає повноцінною ідеологемою, за якою простежується ідея боротьби за свободу українського народу, формування національної ідентичності українця. У житті Кобзаря В. Базилевський не виокремлює конкретні віхи, які б слугували підставою для формування ідеї: все життя українського класика сприймається як цілісна подія. В. Базилевський створює нову художню правду, яка відображає його власне ставлення до ролі прецедентної постаті в історії становлення національної ідентичності народу.

Т. Шевченко однаково актуальний для різних поколінь, а тому як ідеологема він стає поза часом: «Умів дозвільних вигадка про час / рівняє день і ніч по ватерпасу. / Та владно озивається Тарас, / і час не опирається Тарасу» (з поезії «Час», збірка «Колодязь») [1, с. 174]. В. Базилевський маніфестує своє захоплення постаттю українського класика, яскраво зображуючи всі поневіряння, які випали на долю останнього: «Із щербатої чаші надпив / сатанинського трунку земного...», «на груди взяв вагу чужої, / вже потім рідної землі», «Благання в нім, не тільки мідь, / в нім закликання болем куте: «Свою Україну любіть! / Любіть її... во время люте»» (усі цитати наведено з тетраптиха «Шевченко», збірка «Колодязь») [1, с. 170]. Для В. Базилевського Шевченко продовжує жити у просторі української дійсності і не завжди може зрозуміти її: «Він [Шевченко] хоче збагнути правнука, / та правнук його ляка» (вірш «Що дума Тарас Григорович», збірка «Вертеп») [2, с. 116]. Це стає закидом на адресу сучасників, чії моральні переконання й інтелектуальний розвиток викликають розчарування поета ХХ століття: «Годиться ум той пожаліти, / якщо його премудрі діти, / перемовляючись ладком, / уже не зможуть прочитати / «Садок вишневий коло хати» / і не зітхнуть

над тим рядком» (поезія «Як геометрію Евкліда...», збірка «Лук і Ліра») [3, с. 7].

Про значення постаті Т. Шевченка для української культури В. Базилевський висловився у своїй книзі «Лук Одисеїв» (2005 року): «Шевченко – універсальний. Кажемо: Тарас – і чи є такий українець, який не знав би, про кого йдеться. Росіянин не назве Пушкіна Олександром, англієць Шекспіра – Вільямом, німець не нарече імені Гете чи Шіллера, француз – Гюго. Там інший вимір, там – відчуття дистанції» [4, с. 105]. Близькість Т. Шевченка кожному з поколінь дає привід В. Базилевському попри всю хвалебну риторику на адресу класика, не ідеалізувати його як людину. Навпаки, В. Базилевський показує Т. Шевченка у звичайних щоденних справах і навіть вказує на наявність у митця звичайних слабкостей, притаманних кожному: «Анекдотами грубо грішив, / власні ганив офорти. / І незрідка горілку глушив, / як дружки-мочеморди» (поезія «Яготин», збірка «Украдене небо») [5, с. 36]. Таким чином, у художньому просторі В. Базилевського ідеологема Шевченка уособлює звичайну людину, яка своїми життям і творчістю досягла рівня національного символу.

Список використаних джерел:

1. Базилевський В. Вертеп : вибрані твори. – Київ: Криниця, 2004. – 608 с.
2. Базилевський В. Вертеп. Хроніка душі: Вірші, поеми. – Київ: Український письменник, 1992. – 302 с.
3. Базилевський В. Лук і Ліра: Поезії. – Київ: Фенікс, 2016. – 255 с.
4. Базилевський В. Лук Одисеїв: Літературно-критичні статті, есе. – Київ: Либідь, 2005. – 656 с.
5. Базилевський В. Украдене небо: Поезії. – Київ: Укр. письменник, 1999. – 111 с.
6. Бахтин М. Слово в романе // Вопросы литературы и эстетики. – Москва: Художественная литература, 1975. – С. 101–104.
7. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.